

ION POP (n. 1 iulie 1941, Mireșu Mare, jud. Maramureș) a fost profesor la Facultatea de Litere a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca (1964-2007). A condus, ca redactor-șef și director, revista studențească de cultură „Echinox” (1969-1983). A lucrat ca asistent asociat la Universitatea Sorbonne Nouvelle Paris 3 (1973-1976), iar între anii 1990 și 1993 a activat ca director al Centrului Cultural Român din capitala Franței. La 26 noiembrie 2015, a fost ales membru corespondent al Academiei Române. Distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor din România pe anii 1973, 1979, 1985, 2001, Premiul Academiei Române (1985), Premiul Național al Uniunii Scriitorilor din România (2012).

POEZIE: *Propuneri pentru o fântână* (1966), *Biata mea cuminenie* (1969), *Gramatică târzie* (1977), *Soarele și uitarea* (1985), *Amânarea generală* (1990), *Descoperirea ochiului* (2002), *Elegii în ofensivă* (2003), *Litere și albine* (2010), *În fața mării* (2011), *Casa scârilor* (2015), *Poeme - 1966-2015*, (2015), *Lista de așteptare* (2019), *Ferestre*, antologie, 1966-2021 (2021).

CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ: *Avangardismul poetic românesc* (1969), *Poezia unei generații* (1973), *Nichita Stănescu – spațiul și măștile poeziei* (1980), *Lucian Blaga. Universul liric* (1981), *Lecturi fragmentare* (1983), *Jocul poeziei* (1985), *Avangarda în literatura română* (1990), *A scrie și a fi. Ilarie Voronca și metamorfozele poeziei* (1993), *Recapitulări* (1995), *Gellu Naum. Poezia contra literaturii* (2001), *Viață și texte* (2001), *Lucian Blaga în 10 poeme* (2004), *Introducere în avangarda literară românească* (2007), „Echinox”. *Vocile poeziei* (2008), *Din avangardă spre ariergardă* (2010), *Scara din bibliotecă* (2013), *Poezia românească neomodernistă* (2018), *Cărți la alegere. I. Poeți și poezie* (2020), *Existența rituală. Despre poezia lui Ioan Alexandru* (2020), *Conștiințe critice* (2021).

PUBLICISTICĂ: *Ore franceze* (I, 1979; II, 2002); *Interviuri. Între biografie și bibliografie* (2011); *Dezordinea de zi* (2012).

CORRESPONDENȚĂ: *Ore, zile, ani de prietenie. Corespondență Ion Pop-Mircea Zăciu. 1964-2000* (2020).

A coordonat *Dicționarul analitic de opere literare românești* (4 vol. 1998-2003, ed. definitivă 2007). A realizat antologia *Poetii revistei „Echinox”* (2004), o antologie a avangardei literare românești, *La réhabilitation du rêve* (Paris-București, 2006) și antologia *Avangarda românească* (2015). Coordonator al revistei *Caietele avangardei*, editată de Muzeul Național al Literaturii Române din București.

TRADUCERI din Georges Poulet, Jean Starobinski, Gérard Genette, Tzvetan Todorov, Eugène Ionesco, Tristan Tzara, Ilarie Voronca, Paul Ricœur, Paul Morand, Benjamin Fondane.

Ion Pop

LUCIAN BLAGA Universul liric

Cluj-Napoca, 2022

într-o conjugare necesară de lentile ale timpului scrierii cu cele ale orei lecturii. Prin urmare, nu sunt deloc pesimist în ceea ce privește viitorul operei blagiene. Viitorii săi cititori vor descoperi mereu, cu sensibilitatea lor și a timpului lor, măcar ceva din straturile de adâncime, de neerodat, ale universului său liric.

– *Și dacă ar fi să începeți, acum, o nouă interpretare a lui Blaga, de la ce ați pleca?*

– Grea întrebare! Dacă aș avea voința și energia de a începe o asemenea interpretare, aș urmări, mai ales, contextul receptării operei, în dialog cu alte formule lirice contemporane, nu înainte de a aprofunda aspectele legate de modurile de construcție a ceea ce numim „discurs liric”, pe care le-am urmărit mai puțin în cartea din 1981. S-ar vedea atunci în ce măsură este și nu este „tradiționalist” Blaga, s-ar preciza, poate, mai bine, „modernismul” său. Și, mai ales, s-ar vedea cum era populată lumea din jurul lui, în ce măsură poetul și filosoful răspundeau sau depășeau așteptările ei, ce șanse avea scriitorul Blaga să catalizeze scrisul generațiilor viitoare. Un teritoriu fertil de abordat ar fi cel al „generației '60”, zise și „neomoderniste”, în spațiul căreia Blaga a avut un rol de prim ordin. Dar poate că tocmai trecerea, relativă, în umbră în acest moment de mutații ale sensibilității poetice ar putea fi un capitol dintr-o astfel de lectură nouă. În orice caz, aș scrie despre marele poet cu o conștiință înnoită a recontextualizării operei sale – cu grija totuși față de un anumit echilibru al judecăților și menținându-mi trează sensibilitatea față de permanențe...

(Dialog propus de Ioana Both – aprilie 2003)

Cuprins

ARGUMENT	5
LUCIAN BLAGA. UNIVERSUL LIRIC	7
IPOSTAZELE EULUI	9
Sub semnul elementarității	9
Tăgăduiri	43
Schimbarea zodiei	76
Fețele erosului	84
FIGURILE SPAȚIULUI	117
Cercul și sfera	120
O „geografie mitologică”	150
Lumea ca „paradis în destrămare”	211
MYTHOS ȘI LOGOS	231
Echivocul tăcerii inițiale	231
Tăcere, cuvânt, cântec	247
ÎN LOC DE ÎNCHEIERE	285
LUCIAN BLAGA ÎN 10 POEME	297
Introducere	299
O „biografie poetică” emblematică	304
<i>Eu nu strivesc corola de minuni a lumii</i>	305
<i>Gorunul</i>	315
<i>Pan</i>	320
<i>Către cititori</i>	330
<i>Somn</i>	338
<i>Văzduhul semințe mișca</i>	347
<i>Ulise</i>	354

CONFIGURĂRI ALE SPAȚIULUI IMAGINAR	363
<i>În marea trecere</i>	366
<i>Paradis în destrămare</i>	379
MITOLOGIA LIMBAJULUI POETIC.....	387
<i>Poezii</i>	390
CONCLUZII.....	395
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	405
 ADDENDA	 407
Două poeme „retorice”	407
Sacrul în poezia lui Lucian Blaga.....	419
Aerul lui Lucian Blaga	455
Muntele, poetul și poezia în <i>Luntrea lui Caron</i>	466
Eminescu în poezia lui Lucian Blaga (câteva note)	480
Un dialog despre Lucian Blaga.....	489

IPOSTAZELE EULUI

Sub semnul elementarității

Cuvântul cu care Blaga își inaugurează rostirea poetică este, în mod semnificativ, cuvântul *eu*: iar cel dintâi vers al programului său liric schițează deja imaginea emblematică, ideală a universului și, indirect, un mod specific de punere în relație a celor două realități:

Eu nu strivesc corola de minuni a lumii.

Subiectul se descoperă dintr-odată cu distrugerea tainelor înainte, ca o veșnică posibilitate – dar și cu spațiul armonios construit al unei lumi ce i se deschide ca un orizont de îmbrățișat dincolo de pustiire. *Eu și corola de minuni a lumii*: doi poli între care promite să se desfășoare spațiul unei perpetue tensiuni, al unei neconținute năzuințe de apropiere, până la identificare; doi poli dintre care cel mai amenințat (dar și mai amenințător) este întâiul – căci, dacă lumea este dată de la început ca un ansamblu deplin constituit și supus unei ordini superioare, nu același lucru se poate spune despre subiectul uman oscilând între posibilități de opțiuni contradictorii, de natură a-i limpezi sau tulbura imaginea despre univers. Or tocmai pe acest teren al *legăturii fericite* ori al *comunicării ratate* cu cosmosul se înscrie, decise, încă din primul

moment, problematica poeziei blagiene. Parte constitutivă a oricărei lirici, raportul dintre eul individual și marele univers primește la poetul nostru statutul unei teme fundamentale, prezentă, mai lămurit sau mai difuz, la toate nivelele viziunii sale.

Textul programatic care deschide *Poemele luminii* este expresia acestei voințe de definire a poziției specifice a subiectului în întregul mundan și de delimitare, totodată, în raport cu alte situații posibile. Întâia imagine pe care omul o are despre lume este a unei totalități împlinite, sumă de elemente perfect integrate într-o rotunjime originară, dintre care fiecare a atins punctul de maximă înflorire, dar nu se poate reliefa cu adevărat decât prin ansamblul la care participă. „În flori, în ochi, pe buze ori morminte”, în ființa umilă deschizându-se către cer, în privirea dezvăluind lăuntru și gata să primească înfățișările lumii, în cuvântul ori în tăcerea ultimă a fapturii redade pământului de obârșie, poetul întâmpină taine și se lasă întâmpinat de ele. Așezat sub semnul obscurității și adâncimii, universul i se prezintă de la început ca spațiu al fascinației: „vrajă (a) nepătrunsului ascuns în adâncimi de întuneric”, atracție către „taina nopții” și „întunecata zare”, abandon fericit în voia a „tot ce-i nențeles”.

Și totuși, subiectul uman apare ca un purtător de *lumină*. În fața tainei generalizate, el vine cu lumina unei noi prezențe, cu o individualitate ce-și caută locul în spațiul încă necunoscut. El se afirmă astfel ca o instanță cunoscătoare: lumina pe care o aduce cu sine e un mijloc de descoperire, de revelare și descifrare a acestui mister împrejmuit.

Dar, încă din clipa intrării sale în lume, poetul știe că în luminile eului se ascund deopotrivă forțe benigne și distrugătoare – căci există, de fapt, *două* lumini: una a „minții”, care „ucide” tainele și „sugrumă vraja”, situându-se într-o opoziție ireductibilă cu „nepătrunsul ascuns în adâncimi de întuneric” – cealaltă, pe care poetul și-o asumă, afirmându-se, în schimb, solidară, fraternă cu „taina nopții”. S-a văzut, pe drept cuvânt, în cea dintâi, simbolul unei cunoașteri de tip intelectual-analitic și pozitiv, pentru care „obiectul” se cere supus clarificării, delimitării și detașării dintr-un ansamblu integrator, încât elementele ce marchează diversele straturi ale existentului – flori, ochi, buze, morminte – apar privirii interogative ca o suită de fapte solitare, asupra cărora încetează să iradieze nelămurita energie a întregului. Aceasta este însă „lumina *altora*” – și o atare distanțare e și mai limpede subliniată prin construcția adversativă dezvoltată în partea a doua a poemului:

dar eu,
eu cu lumina mea sporesc a lumii taină –
și-ntocmai cum cu razele ei albe luna
nu micșorează, ci tremurătoare
mărește și mai tare taina nopții,
așa îmbogățesc și eu întunecata zare
cu largi flori de sfânt mister
și tot ce-i nențeles
se schimbă-n nențelesuri și mai mari
sub ochii mei
– căci eu iubesc
și flori și ochi și buze și morminte.

„*Lumina mea*”: perspectivă a poetului, desigur, cum s-a remarcat de atâtea ori – întrucât pentru omul poetic (ne-o va spune Blaga și mai târziu) universul nu e doar prozaica realitate cognoscibilă în concretul ei imediat-pragmatic, ci și o lume de semne, de simboluri (o „pădure de simboluri”, în expresia baudelaïriană) investite în discursul liric cu o forță particulară. (Sub un asemenea unghi, n-ar fi deloc greu de citit în decizia poetului voința sa de a defini actul creator ca străduință de amplificare a spațiului de rezonanță al „semnului”, interpretarea cuvântului poetic în perspectiva *polisemiei*, a plurivalenței semnificației.) Dar, înscrisă în contextul întregii opere, „lumina mea” apare ca un fel de emblemă semnalând una dintre ipostazele esențiale ale subiectului uman, în funcție de care se va încheia o construcție mitică majoră.

Se pot observa de pe acum trăsăturile de bază ale acestui eu-lumină, ca și relația particulară ce se stabilește între el și lume. Respingând regimul diurn al conștiinței interogative, poetul se propune ca prezență eminamente *nocturnă*, lumina lui e *lunară*, feminin învăluitoare, soarele blagian este un soare de noapte, emanând o lumină ce se lasă ca și contaminată de întuneric. Dacă razele Lunii sunt „albe”, strălucirea lor „tremurătoare” nu anulează obscuritatea, nu reliefează brutal obiectele decupându-le dintr-un fundal, ci le conservă un fel de aură protectoare în care imaginea limitei se estompează, ca printr-o permanentă iradiere dinspre un lăuntru ascuns către un afară nemărginit. Existând deplin între granițele individualității, fiecare făptură tinde totuși să se contopească în nelămuritul Ființei. Distanțării raționale negând fascinația

i se opune astfel trăirea identificatoare, „iubirea” capabilă să păstreze sau să refacă din elementele separate o unitate indestructibilă. Ochiul însuși, atât de frecvent în registrul simbolic blagian, se neagă, din punctul de plecare, ca semn al conștiinței problematice. Instrument, pentru *alții*, al minții ucigașe, el e pentru poet o fereastră de intimă comunicare: spațiul privirii devine aici spațiu al integrării sau reintegrării eului în lume și a lumii în eu. Ochiul deschis e sursă a *privirii mirate* descoperind cu o prospețime originară fețele universului și amplificându-le noptatica profunzime. Am putea spune, de aceea, că, mai mult decât *luminează*, eul poetic *iluminează* și *se iluminează*, căci în raza sa cunoașterea apare ca revelație totală a lumii în adâncimea și perfecțiunea de la începuturi, ca eveniment mereu nou și unic (cum este și minunea) – dar și revelație de sine ca element solidar cu marele Tot cosmic, căruia i se poate adăuga fără dificultate, tocmai în virtutea primarei identități de substanță dintre lumea lăuntrică și „a lumii taină”.

Paralelismul invocat uneori, dintre o asemenea viziune și anumite aspecte ale meditației filosofice blagiene, se susține până la un punct. „Câteodată datoria noastră în fața unui adevărat mister nu e să-l lămurim, ci să-l adâncim așa de mult, încât să-l prefacem într-un mister și mai mare” – sună un aforism din *Pietre pentru templul meu*¹, iar trimiterile ce s-au făcut de la poemul comentat la „cunoașterea paradisiacă”, la cea „luciferică” ori la „minus cunoaștere” stau în picioare atât timp cât vrem să semnalăm unitatea unei personalități la mai multe

¹ v. Lucian Blaga, *Zări de etape*, Ed. pentru Literatură, București, 1968, p. 19.

nivele ale creației sale². Acel „câteodată” din cugetarea citată mai sus marchează însă ceea ce pentru modul poetic de raportare la univers nu este deloc o excepție, ci o permanență, constituind tocmai specificul unei cunoașteri de factură intuitiv-afectivă. Mai importantă însă decât o definiție a „poeziei în genere”, chiar dacă definiția aceasta este oarecum particularizată în sensul pe care esteticianul Blaga îl va conferi metaforei revelatorii³, ni se pare (în perspectiva din care abordăm în acest capitol lirica sa) faptul că opțiunea pentru ipostaza eului integrator și integrat în universul „nocturn” al „corolei de minuni” și, implicit, respingerea celeilalte ipostaze, a subiectului „ucigaș” de taine, constituie reperele majore între care se încheagă o vastă și semnificativă construcție mitică.

Prefața lirică a *Poemelor luminii* schematizează oarecum, anticipând, o întreagă evoluție ulterioară, care va dezvolta și îmbogăți datele inițiale. Simplificând, s-ar putea spune că, într-o primă etapă a creației sale, anterioară volumului *În marea trecere* (1924), „protagonistul” spectacolului liric este modelat, în esență, după chipul, schițat în *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, al subiectului non-problematic, al eului „stihial”, deschis comunicării osmotice cu exteriorul. Finalul *Pașilor profetului*, mai precis ciclul *Moartea lui Pan*, inaugurează, cum vom avea ocazia să observăm, o nouă vârstă simbolică

² Ovid S. Crohmălniceanu, *Lucian Blaga*, E.P.L., București, 1963; N. Tertulian, *Lucian Blaga*, în *Eseuri*, E.P.L., 1968, p. 161; Mircea Martin, *Lucian Blaga, poet anticipat*, în *Identificări*, Ed. Cartea Românească, București, 1977, p. 11.

³ Mircea Martin, *Op. cit.*, p. 13.

a eului blagian, echivalentă, în planul viziunii mitice, cu acea „ruptură ontologică” marcată de dispariția timpului paradisiac și de sentimentul alienării omului de natura originară – vârstă ce se va suprapune, în linii mari, peste aceea a „ucigașului de taine”. Va fi momentul dominat de ipostaza interogativă a eului, al excesului de problematizare și al suferinței provocate de pierderea contactului nemediat cu universul: timp al „tristeții metafizice” și al nostalgiei nevindecate a spațiului edenic, a unei geometrii atotcuprinzătoare, din care omul se simte respins. Și, în cele din urmă, se va contura – o dată cu *Nebănuitele trepte* (1943) – și acea „schimbare a zodiei” sub semnul căreia va putea avea loc reconcilierea dintre subiectul uman, trecut ca printr-un alt purgatoriu, și un univers recuperat în dimensiunile sale inițiale: nouă epocă „clasică”, a deplinului echilibru numai accidental zdruncinat de vreo „vârstă de fier” efemeră.

Oricât ar părea de ciudat, programul schițat în *Eu nu strivesc corola...* nu este respectat în primele cărți decât într-una dintre dimensiunile sale, cea mai apropiată – ce-i drept – poetului (cel puțin pentru moment). Ipstaza eului care ucide cu mintea tainele apare deocamdată amânată, în profitul afirmării energice a voinței de integrare a subiectului fragmentar în Totul congener. Ea rămâne mai mult o alternativă posibilă, subînțeleasă, negată tacit. O singură dată, ca un ecou al întâielor versuri din poemul-program, vom putea citi, în *Lumina raiului*, o profesiune de credință similară: „Eu nu-mi am inima în cap, / nici creieri n-am în inimă. / Sunt beat de lume și-s

păgân!” – care mai face aluzie la conflictul ireductibil dintre lumina „minții” și cea a „inimii”.

Este însă de observat că, dacă atât în *Poemele luminii*, cât și în *Pașii profetului*, eul uman este ipostaziat în termeni ai elementarității, fiind consubstanțial cu „stihiiile”, și dacă – așa cum s-a subliniat deja⁴ – nota definitorie a relației subiect-univers este dată de aspirația spre integrare în unitatea cosmică, pot fi totuși diferențiate cel puțin două accente particularizând dinamica termenilor puși în ecuație. Cu precizarea, de ordinul evidenței, că deschiderile acestea ale subiectului sunt prezente alternativ în ambele volume (unul anunțând elemente ce vor deveni dominante în celălalt și, respectiv, prelungindu-le ecoul într-un context altfel nuanțat), apare cu destulă claritate, în cartea de debut a lui Blaga, natura „dionisiacă”, frenezia vitalistă a gesticulației, în timp ce în *Pașii profetului* trăsătura cea mai frapantă este, dimpotrivă, atenuarea dinamicii subiectului, scăderea tensiunii vitale, abandonul inert în voia ritmurilor firii.

„Sunt beat de lume și-s păgân!” – acest vers rezumă, poate mai bine decât oricare altul, atitudinea subiectului, dominantă în *Poemele luminii*. Într-adevăr, multe dintre aceste prime poezii propun imaginea unei sensibilități exacerbate, afirmându-se în funcție de imperativul fuziunii totale cu substanța universală. În permanență predispoziție spre *ek-stază*, eul tinde să depășească limitele simțite drept provizorii ale trupului, într-o dezlănțuire explozivă de energii abia controlate, amintind de *Cântecul*

⁴ Mariana Șora, *Cunoaștere poetică și mit în opera lui Lucian Blaga*, Ed. Minerva, București, 1970.

de beție și de elogiul dansului împotriva celui „duh al greoiului” din *Așa grăit-a Zarathustra* a lui Nietzsche:

O, vreau să joc, cum niciodată n-am jucat!
Să nu se simtă Dumnezeu
în mine
un rob în temniță – încătușat!
Pământule, dă-mi aripi:
săgeată vreau să fiu să spintec
nemărginirea,
să nu mai văd în preajmă decât cer,
deasupra cer,
și cer sub mine –
și-aprins în valuri de lumină
să joc
străfulgerat de-avânturi nemaipomenite
ca să răsufle liber Dumnezeu în mine...

(*Vreau să joc!*)

Ultimele versuri ale poemului – „Să nu cârtească: / „Sunt rob în temniță!” – orientează spre sugestia unei ipostaze cvasititanice a eului: eliberând divinitatea, subiectul uman se eliberează pe sine însuși de tirania marginii, tinde să devină Dumnezeu ne-mărginit. Și poate că ar fi mai exact să citim aici, dincolo de trimiterea mai mult sau mai puțin convențională la un Dumnezeu gândit în înfățișarea Creatorului unic, sentimentul apartenenței la o energie și o substanță universale, regăsindu-se deopotrivă în fragmentul uman și în marile elemente ale cosmosului, de care se află separat doar de fragila și întâmplătoare graniță corporală. Prin intermediu nietzschean,